

TÜRKİYE'NİN AZ BİLİNEN TABİİ VE ARKEOLOJİK DEĞERLERİ

Dr. Jeoloğ Temuçin Aygen
İller Bankası Jeoloj Servisi Şefi

(Turizm ve Tanıtma Bakanlığının talebi üzerine Ankara'da Fransız Kültür Derneği salonlarında 1970 yılında hazırlanmış olan, 45 adet tablo ve 85 adet 50x60 ebadında orijinal fotoğraflardan ibaret sergi münasebetiyle yapılan açıklamaların metnidir).

Tablolar içersinde en ilginç olanrı şunlardır:

1) Adıyaman ilinde Nemrut Dağı zirvesindeki Tanrı heykeller. Tahtlar üzerine oturmuş 8 m. boyundaki bu büyük ve san'at değeri yüksek heykeller, bazı batılı yazarlara göre, dünyanın 8 nci harikası olarak kabul edilmektedir. Memleketimizin az tanınan, en önemli arkeolojik kıymetlerinden biridir.

2) Manavgat çayı havzasında, Manavgat şelâlesinin 20 km. menba cihetinde, sol sahilde bir mağaradan çıkarak, Manavgat çayına karışan DUMANLI yeraltı nehri, 25 m³/saniye minimum debisiyle, halen dünyanın en büyük yeraltı nehirlerinden biri, hattâ en büyüğüdür. Dumanlı I ve Dumanlı II mağaralarından geçerek, çıkış yerinde, dipten sifonlu bir mekanizmayla yeryüzüne çıkan ve hemen Manavgat çayına karışan bu büyük karstik menba, memleketimizin en ilginç tabii değerleri arasındadır.

3) Yine Manavgat Şelâlesinin 50 km. kadar menba cihetinde, Akseki ilçesinin, Aydınkent (Ibradı) bucağının Ürünlü köyü yakınlarında, Manavgat çayına 500 metre mesafede ve sağ sahilde bulunan "ALTIN-BEŞİK-DÜDENSUYU" Mağarası içindeki, kademeli yer altı gölleri de, dünyanın en büyük yeraltı gölleri meyanındadır.

4) Van gölünün batısında 2935 metre irtifaındaki NEMRUT Dağının üzerinde 2247 metre yüksekliğindeki NEMRUT KRATER Gölü de, en önemli tabii güzelliklerimizden biridir. 8 Km. çapındaki büyük Nemrut krateri, içinde teşekkül eden bu krater gölü de dünyanın en büyük krater gölleri arasındadır.

5) Konya-Karapınar yakınındaki MEKE DAĞI TUZ GÖLÜ, eşsiz bir Kaldera örneğidir. Kaldera, iç içe teşekkül etmiş volkan bacalarına verilen isimdir. Meke dağı Tuz gölü, bir krater içersinde teşekkül ettikten sonra, 2 nci bir indifa ile, çöküntü içersinden bir tümsek daha yükselmiştir. Bu haliyle, Meke dağı Tuz gölü, bir Meksikalı şapkasını andırmakta, ortadaki ikinci kraterin etrafında daire biçiminde bir Tuz gölü yer almış bulunmaktadır. Memleketimizin en ilginç değerlerinden biridir.

6) Konya civarında bulunan OBRUK GÖLLERİ, Dünyanın yalnız bu bölgesinde bulunan, ortalama, 200 metre çapında daire veya ellips şeklinde gayet şirin göllerimizdendir.

7) Erzurum şehrinin 100 km. kadar kuzeyinde bulunan, TORTUM GÖLÜ, TORTUM ŞELALESİ ve büyük gölün önünde bulunan küçük "HEYELAN GÖLLERİ" memleketimizin en güzel tabiat güzelliklerindedir.

8-9) Eski çağların en muhteşem mühendislik eserlerinden ikisi, SİDE ve LAODİKYA şehirlerinin "SU YOLLARI", en ilginç arkeolojik değerlerimiz arasındadır. SİDE şehrinin 30 Km. lik su isalesi, Manavgat çayında DUMANLI boğazından başlamakta, Manavgat çayının sarp ve dik boğazlarını kısmen tunel, kısmen de, yontulmuş sert kalker kayalar içinden geçmektedir. Su kanalı, birçok yan dereleri de, tek veya çift katlı akuadüklerle geçmiş ve Side şehrinde Nympheum'daki 9 çeşmede niha yet bulmuştur.

Denizli yakınlarındaki LAODİKYA şehrinin su yolu daha da enteresandır. Genişçe ve derin bir vadiyi, akuadükte geçemeyince, kayalar oyularak yanyana dizilmiş ve su, sifonla öbür yakaya geçirilmiştir. 2000 sene kadar evvel, o devir insanların hem birleşik kaplar prensipini, hem de, suyun taş yapma hassasını bilerek meydana getirdikleri bu su isalesi de, en önemli arkeolojik değerlerimizdendir.

10) Beyşehir gölünün batı sahillerinin tabii güzelliği, henüz gerektiği şekilde tanınmamaktadır. Şarkikaraağaç ilçesinden başlayarak Yenişar Bademli bucağı ve Kurucaova'dan geçerek, Yeşildağ bucağından Beyşehir'e varan ve gölün kıyısından geçen sahil yolundan geçenler, Beyşehir gölünün şahane manzaralı batı sahillerini temaşa edeceklerdir.

11) Türkiye'nin en güzel manzaralı göllerinden biri, Eğridir gölünün 20 km. güneyinde bulunan KOVADA gölüdür. Ormanlar içindeki şirin, küçük koyları ile Kovada gölü, ideal bir kamp yeri ve milli park yapılmaya namzet yerlerimizden biridir.

12) PERİ BACALARI deyince, aklımıza hemen Ürgüp-Göreme yakınlarındaki Peri bacaları gelir. Oysa, bunların çok daha güzel örnekleri, Afyon yakınlarında, hattâ, Ankara-Esenboğa hava alanı yolunun yakınında, Kavacık menba suyunun çıktığı küçük Kavacık deresi vadisinde bulunmaktadır.

13) Trabzon ilinde, Maçka ilçesi güneyinde Altındere vadisindeki MERYEMANA Manastırı (SUMELA) da, az tanınmış arkeolojik kıymetlerimizdendir.

14) Konya ilinde, Bozkır ilçesindeki "ZENGİBAR" harabeleri'de memleketimiz efkârı unumiyesince çok az bilinen arkeolojik kıymetlerimizdendir.

15) Beyşehir gölü batısında, Yenişar Bademli bucağı yakınlarındaki PINARGÖZÜ mağarasından çıkan yeraltı nehri üzerinde 2,5 kilometre kadar ilerlenebilmiştir. Halen Türkiye'nin en büyük mağarasıdır.

16) Suğla gölünün güneybatısında sūsuz köyü yakınlarındaki SUSUZ yeraltı deresi de, 2,5 kilometrelik uzunluğu ile, Pınargözü mağarasıyla birlikte, Türkiye'nin en büyük mağaralarından biridir.

17) Beyşehir-Akseki yolu üzerinde bulunan Cevizli bucağının 3 Km. kadar batısında, Orman yolu üzerindeki "DÜDENCİK" mağarası, 330 metrelik derinliği ile, halen Türkiye'nin bilinen en derin mağarasıdır. Dikey kuyu şeklinde başlayan bu mağara içine bir dere akmaktadır.

18) Akseki ovası kıyısında bulunan "Çayırönü DÜDEN" mağarası da, 155 metre derinliği ile, Türkiye'nin en derin mağaralarından biridir.

19) Diyarbakır'ın 100 km. kuzeyinde, Lice ilçesi yakınlarındaki BIRKILIN MAĞARALARI ve YERALTI DERESİ, Doğu Anadolu'nun en güzel ve önemli tabii değerleri arasındadır.

20) Beyşehir-Akseki yolunun, Beyşehir'den itibaren, 43. kilometresine 9 kilometrelik bir toprak yolla bağlı bulunan Çamlık (eski ismi Dalayman) köyü yakınlarında, memleketimizin en nadide tabiat güzelliklerinden biri bulunmaktadır.

Bu köyün önünde Bakaran Çayı (uzunsu), "KÖRÜKİNİ" mağarasına girmektedir. 1250 metre yeraltında ve mağara içinde giden bu dere, bir çöküntünün bir başında yeryüzüne çıkmakta, kısa bir akıştan sonra DEĞİRMENİNİ'nde tekrar mağaraya girmektedir. Bu sefer, 300 metre kadar, ikinci defa yeraltına geçen dere, SULUİN Mağarasından yeryüzüne çıkmaktadır. Her iki mağara, kauçuk sandallarla geçilebilmektedir. Bilhassa, Suluin mağarasının, büyük turistik önemi vardır.

21) Memleketimizin nadide tabiat güzelliklerinden biri de, Konya'nın 115 km. güney doğusunda Toros dağları içinde akan Göksu nehrinin YERKÖPRÜ mağarasına girişidir. Burada takriben 500 metre uzunluğundaki bir mağarayı kateden Göksu nehrinin üzerindeki tabii traverten köprüünün iki başından, menba ve mansabından, Göksu nehrine dökülen şelâleler, Türkiye'nin en güzel manzaralı yerlerinden birini teşkil etmektedir.

22) Toroslar içersinde, Ermenek ilçesindeki MARASPOLİ Mağarası ve YERALTI deresi de turistik kıymeti haiz önemli mağaralarımızdandır.

23) Maraş-Göksun yolu üzerindeki Döngel Köyü yakınlarındaki DÖNGEL Mağaraları da, tabii kıymetlerimizden biridir. Tekir çayının önu, bir heyelânla kapanınca, dere bir mağaraya girmiştir. Mağara içinde 150 metre düşüş yapan ve kademeli şelâleler meydana getiren Tekir Çayı ve DÖNGEL mağaraları, memleketimizin tabii güzelliklerinden biridir.

24-25) Alanya-DAMLATAŞ ve DENİZ MAĞARALARI oldukça tanınmış tabiat değerlerimizdendir.

26-27) BURDUR-İNSUYU ve SİLİFKE-NARLIKUYU mağaraları, TÜRKİYE MAĞARA ARAŞTIRMA, TANITMA ve TURİZM DERNEĞİNİN ortaya çıkardığı, Turistik değeri haiz mağaralarımızdandır.

28) Antalya'da Kepez Hidroelektrik Santralının inşasını mâmkün kılan Pınarbaşı ve KIRKGÖZLER menbalarının oldukça enteresan bir Hidrojeolojik hikâyesi vardır.

Antalya-Burdur yolunun 28 ve 30 uncu kilometrelerinde çıkan bu bol sulu büyük menbalar birleşip, büyük bir çay meydana getirmektedir. Bu çay, kısa bir akıştan sonra BIYIKLI Düdeni içinde kaybolmaktadır. (Düden, bilindiği gibi, su yutan, su çeken deliklere verilen isimdir.) BIYIKLI Düdeni, Türkiye'nin en fazla su çeken düdenlerinden biridir. (Saniyede 30 m³ su yutabilmektedir.) Buradan sonra, 15 kilometre yeraltında giden su, VARSAK çöküntüsünün bir ucundan çıkıp, öbür ucunda tekrar yeraltına geçmektedir. Bu defa birkaç kilometre yeraltında giden su, DÜDENÇAY çıkışından sifonlu, dipten kaynayan bir menba şeklinde tekrar yeryüzüne çıkmaktadır. Düdençay çıkışı Antalya civarının en güzel manzaralı yerlerinden biridir. Bundan sonra, Antalya ovasının sulamasına iştirak eden Düdençay, kanallar ve arkalarla dağılmakta, 40 metre yüksekliğindeki traverten plâto üzerinden, sayısız ve müstesna güzellikte şelâleler teşkil ederek Akdeniz'e dökülmektedir. Bu şelâlelerin en büyüğü ve güzeli DÜDEN ŞELÂLESİ'dir.